

RENATA KONIECZNA-WOŹNIAK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

„ODMŁODZONA” STAROŚĆ – IMPLIKACJE PODMIOTOWE I SPOŁECZNE

ABSTRACT. Konieczna-Woźniak Renata, „Odmłodzona” starość – implikacje podmiotowe i społeczne [„Rejuvenated” old age – social and subjective implications]. *Studia Edukacyjne* nr 21, 2012, Poznań 2012, pp. 249-262. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2485-3. ISSN 1233-6688

The paper concerns a problem of living through the ageing period and an issue of the old age in the world promoting youth. Juvenilization of life threatens with a discrimination and exclusion of older people. This phenomenon generates the need for elderly people to adapt to diverse aspects of modern world, for example: changes in the job market, consumption, in the media etc. The cult of youth also leads to exposing one's corporality and creating a “somatic society”. Nevertheless, the present day creates, except for a number of social position risks for an elderly person, the chances for their whole-life development. Older people are getting more and more involved in social life, they learn, travel, decide about consumer behavior, an increasing number of them chooses active lifestyles.

Key words: adaptation to old age, juvenilization of life, somatic society, discrimination due to the age

Wprowadzenie

Biografia człowieka nierozzerwalnie splata się z czasem, w którym została zakorzeniona. Historia, kultura, cywilizacja, struktury społeczno-polityczne oddziałują na podmiotowe i społeczne funkcjonowanie człowieka. Wpływają na ludzi w każdym okresie ich życia, czyli na dzieci, młodzież oraz dorosłych we wszystkich fazach ich dorosłości. Zależności pomiędzy różnymi czynnikami a indywidualnym i społecznym funkcjonowaniem ludzi dobrze wyjaśnia koncepcja zegara społecznego B.L. Neugarten. Składa się on ze statusu wieku, statusu roli społecznej uznawanej za przysługującą wiekowi chronologicznemu oraz normy społecznej. Ta ostatnia wyraża przyjęte zachowania w określonej kulturze dla konkretnej roli i wie-

ku kalendarzowego. Splot wymienionych komponentów zegara społecznego powoduje zmienność funkcjonowania kolejnych pokoleń. Różnicują się oczekiwania społeczne kierowane pod adresem ludzi w określonym wieku kalendarzowym, w zależności od czasu historycznego, kontekstu kulturowego, norm i ról przypisywanych jednostkom oraz grupom społecznym. Na przykład, inne oczekiwania i zadania rozwojowe stawiano dwudziestolatkom na początku wieku XX, a inne obecnie. Można więc stwierdzić, iż koncepcja ta pozwala lepiej zrozumieć biografię człowieka i jej współzależność z losem swojego pokolenia¹.

Z ludzką biografią, z rozwojem człowieka związana jest też adaptacja do różnorodnych zmian. Nierzadko bywa wyzwaniem, koniecznością, zaś jej brak może generować poważne konsekwencje dla funkcjonowania podmiotowego i społecznego. Proces dostosowania się do warunków życia w aktualnym kontekście społeczno-kulturowym dotyczy również ludzi starszych, dla których szczególnie i jakże trudnym zadaniem jest zaakceptowanie własnej, nierzadko trudnej starości². Adaptacją do starości określa się bowiem:

efektywną sztukę radzenia sobie z codziennymi problemami dzięki sprawowaniu kontroli nad perspektywą starzenia się oraz jakością życia w warunkach skumulowanego doświadczenia utraty najważniejszych wartości³.

Za takie wartości uznaje się: zdrowie, kondycję i atrakcyjność fizyczną, grono bliskich osób, status społeczny i ekonomiczny itp. Zgodnie z tą definicją, zakłada się nieuchronność pojawienia się szeregu strat, ubytków wraz z wiekiem. Określone deficyty dotyczą osób starszych, w różnych dekadach ich późnej dorosłości i stanowią wypadkową wielu czynników, do których należą między innymi: pogorszenie stanu zdrowia, dezaktywizacja zawodowa, społeczno-kulturowe przekonanie o dewaluacji przydatności i prestiżu ludzi starszych. Adaptacja do starości jest więc jednym z trudniejszych biograficznych wyzwań późnej dorosłości. Dodatkowym czynnikiem ją utrudniającym jest z pewnością perspektywa zbliżającej się śmierci. Zdarzenia te powodują, iż osoby starsze mogą kumulować wszystkie doświadczenia typu utrata oraz przeżywać kryzys wieku podeszłego.

Podsumowując, warto zaznaczyć, iż adaptacja do starości dokonuje się na kilku płaszczyznach: fizjologicznej, psychicznej, ekonomicznej i społecznej. Zdolności adaptacyjne człowieka starszego obniżają się wraz z wiekiem,

¹ O. Czerniawska, *Trendy rozwojowe w zachowaniu ludzi dorosłych*, [w:] *Wprowadzenie do andragogiki*, red. T. Wujek, Warszawa 1996, s. 44-46.

² Szerzej na temat adaptacji do starości: R. Konieczna-Woźniak, *Adaptacja do starości w czasach promujących młodość*, [w:] *Adaptacja w przebiegu życia jednostki*, red. R. Michalak, Poznań 2010, s. 175-187.

³ Definicja P.B. Baltes i M.M. Baltes [w:] *Leksykon gerontologii*, red. A.A. Zych, Kraków 2007, s. 13.

ponieważ do przystosowania potrzebne są energia, wytrzymałość, dobre zdrowie psychiczne i fizyczne⁴. Za podstawę adaptacji do starości uznaje się tzw. selektywną optymalizację sprawności funkcji psychicznych, czyli podtrzymywanie poprzez stymulację tych funkcji, które najwolniej ulegają deterioracji. Ważne jest też podejmowanie działań kompensacyjnych oraz zachowanie optymizmu niezależnie od kosztów starzenia się. Optymizm jest jednym z istotnych obszarów tzw. selektywnej optymalizacji połączonej z kompensacją, koncepcji P.B. Baltesa i M.M. Baltesa. Selektywną optymalizację połączoną z kompensacją można też określić jako swoiste kompromisowe zachowanie adaptacyjne w późnej dorosłości, które pozwala człowiekowi na satysfakcję z życia. Selekcja dotyczy bowiem dokonywania wyborów obszarów funkcjonowania satysfakcjonujących i możliwych do realizacji, kompensacja daje możliwość szukania innych alternatywnych sposobów, środków, które muszą zastępować dotychczasowe możliwości tracone wraz z wiekiem, a optymalizacja polega na ćwiczeniu, doskonaleniu szczególnie tych obszarów, które dla człowieka są najważniejsze⁵. Wskaźnikiem poziomu adaptacji do starości jest więc doświadczanie „maksimum satysfakcji przy minimum kosztów psychicznych”. Symptomami nieprzystosowania są zaś: bierność, zależność, egocentryzm, roszczeniowa postawa wobec otoczenia, ucieczka w fantazję, wrogość i agresywność oraz depresja⁶. Można więc przyjąć, iż długie życie człowieka jest doświadczeniem indywidualnym i zbiorowym, związanym z koniecznością dokonywania różnorodnych zmian, w tym także o charakterze adaptacyjnym.

Adaptacja, która pozwala na osiągnięcie dobrostanu jest obecnie dla człowieka starszego zjawiskiem trudnym. Dominacja kultury popularnej i życie w społeczeństwie konsumpcyjnym sprzyjają młodości i dlatego generują szereg zachowań osób starszych, które można byłoby nazwać próbą „odmłodzenia starości”. Czy taka adaptacja ludzi starszych do stylów życia, wzorców kreowanych przez młodych jest zjawiskiem korzystnym dla pokolenia osób starszych?

Można podjąć próbę udzielenia odpowiedzi na to pytanie, analizując zarówno pozytywne, jak i negatywne implikacje tego zjawiska.

⁴ A.A. Zych, *Leksykon gerontologii*, Kraków 2007, s. 13-14.

⁵ Za: P. Czekanowski, *Spoleczne aspekty starzenia się ludności w Polsce. Perspektywa socjologii starości*, Gdańsk 2012, s. 176-177; J. Halicki, *Obrazy starości rysowane przezyciami seniorów*, Białystok 2010, s. 40-41.

⁶ Za: M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierala, J. Trempała, Warszawa 2001, s. 169-270; R. Konieczna-Woźniak, *Adaptacja do starości*, s. 175-187.

Juwenalizacja – korzyści dla starości

Kult młodości nie jest zjawiskiem nowym, bo sięga starożytności. Silnie związany był też z okresem romantyzmu. Niemniej jednak życie w XXI wieku pokazuje, iż nabrał nowego wymiaru i zdecydowanie przybrał na sile, eksponując szczególnie cielesność. Zaczęła ona przenikać wręcz inne sfery ludzkiego życia, a nawet je zastępować:

doświadczenie człowieka jest w dużym stopniu ucieleśnione. Społeczna historia człowieka jest także i historią jego ciała, z kolei historia ciała ma swoje wymiary społeczne⁷.

B. Turner i C. Schilling podkreślają, że procesowi starzenia się społeczeństw oraz postępującej medykalizacji i technicyzacji ludzkiego organizmu towarzyszy wzrost zainteresowania ciałem jako istotnym wymiarem zarówno życia zbiorowego, jak i codziennej egzystencji jednostek. Wiąże się to z powstaniem tzw. społeczeństwa somatycznego (*somatic society*), w którym ciało staje się głównym polem aktywności naukowej, politycznej i kulturowej⁸. Ciało nie jest już tylko podstawą samookreślenia, ale wyznacza też poziom społecznej akceptacji jednostki. Kultura konsumpcyjna narzuca obowiązek zarządzania ciałem, zgodnie z tworzonymi przez nią wzorami. A. Dziuban podkreśla, że współczesna kultura konsumpcyjna silnie wpływa na społeczne postawy wobec starości i nie kształtuje odmiennych wzorów piękna dla różnych etapów życia. Można więc uznać, iż unifikuje również oczekiwania stawiane ludzkiemu ciału. Pozostaje więc wybór: podjęcie starań „odmłodzenia starości” albo narażanie się na brak społecznej akceptacji.

W ostatnich latach można dostrzec, zwłaszcza w przekazach medialnych, pewną niekonsekwencję. Obniża się metrykalny wiek człowieka, który pozwala nazwać go seniorem i dość często wyodrębnia się ludzi dojrzałych z innych, młodszych grup wiekowych, chociaż wydłużeniu ulega średnia długość życia, a tym samym opóźnia się wchodzenie w rolę matki i ojca, czy przedłuża się aktywność zawodową. Następuje w ten sposób separacja młodości i starości, czy też tzw. jej „przedpola”. Osoby 50+ bardzo często przypisywane są już do kategorii osób starszych, a 45+ muszą liczyć się z tym, że stanowią wyodrębnioną grupę społeczną, która lada moment znajdzie się w też w tej kategorii. Podsumowując, można stwierdzić, iż obecnie ludzie mogą żyć dłużej, ale i tak w piątej bądź szóstej dekadzie życia, mając jeszcze coraz częściej niedorośle, czy nawet małe dzieci, tworząc nowe związki mał-

⁷ Z. Melosik, *Ciało jako przedmiot studiów kulturowych*, [w:] *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*, red. A. Gromkowska-Melosik, Poznań-Leszno, s. 109-110.

⁸ A. Dziuban, *Społeczny obraz starości i postrzeganie własnego ciała w procesie starzenia się. Przegląd piśmiennictwa*, *Gerontologia Polska*, 2010, t. 18, nr 3, s. 141.

żeńskie, partnerskie, osiągając znaczące sukcesy zawodowe, zostają włączeni, w oparciu wyłącznie o kategorię wieku, do grupy seniorów.

Biorąc pod uwagę te zjawiska, być może warto zastanowić się jednak nad korzyściami płynącymi z tego nieustannego imperatywu bycia młodym dla osób w okresie średniej, czy późnej dorosłości.

„Nowi” polscy emeryci to grupa diametralnie różniąca się od dotychczasowego stereotypowego obrazu seniora, ukazującego osoby dojrzałe jako biednych, niedomagających, zniechęconych i wyczerpanych obywateli. Współcześni ludzie w starszym wieku chcą cieszyć się życiem, podróżować, pić dobre wino i korzystać ze zdobyczych techniki: słuchać muzyki z odtwarzacza mp3 i oglądać filmy na DVD, słowem – okazują się być grupą docelową dla wielu producentów⁹.

Usilne staranie utrzymania dobrej pozycji w świecie ludzi młodych zmienia oblicze osób starszych. Z pewnością, pozytywną implikacją tych zmian jest większa dbałość człowieka o własny wygląd. Trudno nie zauważyć, iż współcześnie żyjący seniorzy w swojej przeważającej części wyglądają młodziej, niż ich rówieśnicy sprzed kilkudziesięciu lat. Dzieje się tak za sprawą doboru odpowiednich strojów, stylu i kolorystyki ubierania się, uczesania oraz stosowanych kosmetyków. Częściej korzysta się z porad wizażystów i stylistów, czy chociażby osób dobrze przygotowanych do pracy w handlu i usługach, potrafiących pomóc w wyborze artykułów odpowiednich do sylwetki i wieku klienta.

Zabiegi związane z własną cielesnością dodają też ogólnej energii osobom, które angażują się w świadome kreowanie wizerunku. Ponadto, dobry wygląd korzystnie wpływa na samoocenę i samopoczucie człowieka. Można więc mówić o pozytywnych skutkach opisywanego zjawiska.

Wymieniając korzyści funkcjonowania w „zjuwenalizowanym” świecie, nie sposób pominąć zmian, przynajmniej części osób w wieku dojrzałym, dotyczących stylu ich życia. Dorośli coraz częściej zwracają uwagę na sposób odżywiania, utrzymanie dobrej kondycji fizycznej poprzez dbałość o systematyczne ćwiczenia i ruch. Działania te mają, z pewnością, pozytywne konsekwencje dla samych osób starszych, jak również można upatrywać ich w szerszym kontekście społecznym – zdrowia i profilaktyki populacji. Zdrowsi seniorzy, dłużej zachowujący sprawność, są ważną grupą społeczną, samodzielną, pełną różnych potencjałów rozwojowych i ekonomicznie mniej korzystającą z pomocy zewnętrznej. Trzeba jednak wspomnieć, iż zmiany te nie obejmują wszystkich dojrzałych osób, ponieważ wśród pokolenia 55+ nadal dominują złe nawyki żywieniowe¹⁰.

⁹ <http://www.finance.senior.pl/98,0,Emeryt-8211-wazny-konsument,3751.html> [dostęp 19.09.2012].

¹⁰ http://wyborcza.pl/1,99149,7621946,Zycie_bez_miesa_to_nie_zycie.html [dostęp: 19.09.2012].

Współczesny świat to świat konsumpcji. Starsi wiekiem konsumenci zaczynają odgrywać w nim coraz większą rolę. Z badań rynku wynika, iż:

w 2006 roku emeryci dysponowali sumą 60 miliardów złotych, ich siła nabywcza ciągle wzrasta. Ponadto, wykazują chęci uzupełniania wyposażenia swego mieszkania, chętnie sięgają po odtwarzacze mp3, DVD, zmywarki do naczyń, telefony komórkowe, itd. Rozpoznanie potrzeb tych potencjalnych konsumentów jest główną bolączką producentów wspomnianych produktów¹¹.

Dla specjalistów od marketingu stanowią potencjalnie atrakcyjnych klientów, są ważną grupą docelową. Nową praktyką konsumenckiej innowacyjności jest zjawisko prosumpcji. Polega ono na włączaniu konsumentów do procesu produkcji, poprzez wykorzystanie ich pomysłów, opinii, rozwiązań odpowiadających im samym¹². Wykorzystując to zjawisko, przedsiębiorcy mają większe szanse na trafienie w gusty starszych klientów. Coraz częściej pojawiają się więc specjalistyczne sklepy dla seniorów, oferujące produkty mające ułatwiać i uatrakcyjnić codzienne życie.

Niewątpliwą zaletą obecnego czasu jest również możliwość większej mobilności ludzi, w tym osób starszych. Seniorzy korzystają z usług turystycznych ogólnodostępnych, jak również adresowanych specjalnie do nich. W polskich realiach minionego ustroju politycznego było to niemożliwe, a nawet jeśli istniało takie przyzwolenie, to oferty turystyczne nie były dostosowane do osób w dojrzałym wieku. Obecnie tworzone biura podróży dla seniorów przyczyniają się do aktywizacji osób starszych, do korzystania z możliwości ciągłego poznawania świata, odwiedzania rozproszonej na różnych kontynentach rodziny. Podróże mają wymiar edukacyjny. Pozwalają się uczyć, ćwiczyć pamięć, kojarzą się z przyjemnością i na długo absorbują myślenie człowieka, dając w ten sposób osobom starszym szansę ustawicznego rozwoju¹³.

Kolejną zaletą takiej „odmłodzonej” starości jest też coraz liczniejszy udział seniorów w edukacji dorosłych. Już nie tylko uniwersytety trzeciego wieku, czy kluby seniora, cieszą się wielką popularnością, ale tworzone są również nowe formy ustawicznego uczenia się osób dojrzałych wiekowo: zrzeszenia, koła, akademie itp. Z badań wynika jednak, że w Polsce, mimo tych pozytywnych zmian, i tak procentowy udział osób starszych w kształceniu ustawicznym nadal jest niewielki, a wraz z wiekiem badanych spa-

¹¹ <http://www.finance.senior.pl/98,0,Emeryt-8211-wazny-konsument,3751.html> [dostęp 19.09.2012].

¹² Ł. Gajewski, *Prosumpcja – praktyki konsumenckiej innowacyjności*, e-mentor, 2/2009.

¹³ Patrz: O. Czerniawska, B. Juraś-Krawczyk (red.), *Podróże jako projekt edukacyjny*, Łódź 2001.

da¹⁴. Do poziomu innych krajów europejskich nam sporo brakuje, podobnie jak w przypadku kapitału intelektualnego starszych Polaków, którzy znaleźli się na ostatnim 16. miejscu w rankingu krajów unijnych¹⁵.

W minionych latach należy odnotować także korzystne zmiany w zakresie powstawania kolejnych Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Polsce. Według najnowszych danych, ich liczba przekroczyła 200. Ponadto, rozpoczął się proces szukania przez te instytucje rozwiązań mających zapewnić im korzystne zmiany w zakresie jakości kształcenia. Pomysłem na sprostanie temu wyzwaniu jest samoakredytacja UTW¹⁶. UTW podejmują też różnorodne sposoby zrzeszania się po to, by mieć większe możliwości oddziaływania, wymieniać się doświadczeniami i upowszechniać samą ideę tych instytucji. W 2007 roku powstała Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń UTW, inną formą utrzymywania współpracy polskich UTW jest Ogólnopolskie Porozumienie Uniwersytetów Trzeciego Wieku z siedzibą w Warszawie, które zrzesza około 50 instytucji. Warto dodać, iż 15 lipca 2011 roku został powołany w Sejmie RP Zespół Parlamentarny ds. Uniwersytetów Trzeciego Wieku¹⁷. Wymienione przykłady działań współczesnych UTW odzwierciedlają przyjęcie „odmłodzonego” sposobu działania tych uczelni. Dostosowały się one bowiem do gospodarki rynkowej, zasad finansowania różnorodnych instytucji, pozyskiwania przez nie środków, sposobów ich wykorzystywania, jak również włączenia mediów w proces uczenia się i promocji.

Teraźniejszość przyniosła seniorom również pozytywne zmiany w obszarze tematów uznawanych wcześniej za tabu. Takim problemem, społecznie ukrywanym, było życie seksualne w okresie późnej, czy nawet już średniej dorosłości. Obecnie na stronach dla seniorów można znaleźć wyniki badań prowadzone pośród starszych Polaków na ten temat, porady medyczne w tym zakresie i dyskusje towarzyskie dotyczące życia intymnego. Wyniki polskich badań Z. Izdebskiego wskazują na spore znaczenie seksu w wieku senioralnym. 60% badanych mężczyzn i 35% kobiet po 50. roku życia deklaroowało, że seks ma dla nich nadal istotne znaczenie¹⁸. Z pewnością, w upowszechnianiu tych problemów wielki udział mają me-

¹⁴ *Kształcenie dorosłych*, GUS, Warszawa 2009: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_5759_PLK_HTML.htm [dostęp: 12.05.2010].

¹⁵ *Raport o Kapitale Intelektualnym Polski 2008* http://www.swisschamber.pl/pl/act/upl_imp/other_downloads/report_int_capital_poland_polish.pdf [dostęp: 25.3.2010].

¹⁶ Patrz: samoakredytacja na stronach UTW <http://www.utw.pl/index.php?id=50>: www.utw.pl [dostęp: 18.09.2012].

¹⁷ A. Błachnio, *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Bydgoszcz 2012, s. 117-121.

¹⁸ J. Cieśla, *Jak w wiekiem zmieniają się potrzeby i możliwości seksualne*, „Poradnik Psychologiczny Polityki”, 2012, nr 2, s. 57.

dia i kultura popularna. Warto też zaznaczyć rolę światowego i polskiego kina, które coraz częściej pokazują filmy na ten temat. Jeszcze do niedawna seks był traktowany jako temat wstydlivy i nieobecny w życiu osób starszych.

Poszukując zalet „odmłodzonej” starości, warto posłużyć się jednym, konkretnym przykładem 73-letniej didżejki z Warszawy, która prowadzi dyskoteki dla seniorów. Okazuje się, że nie brakuje zainteresowania osób starszych tą formą rozrywki. Sama prowadząca w jednym z wywiadów powiedziała, że do starości przygotowała się już wtedy, gdy była młoda, ponieważ:

zwiedzając wszystkie możliwe kraje zwracałam uwagę, jak żyją ludzie starsi. Pomyślałam wtedy, że oni już dawno przerobili to, że zostają sami. Że dzieci są jak ptaki, wyfruwają z gniazd, że trzeba zadbać o swoją samodzielność. Pojawia się problem, czym się zająć na starość, nie obciążając swoją osobą innych¹⁹.

Opisany przykład dowodzi możliwości bawienia się bez skrępowania niezależnie od wieku, co w minionych latach nie było raczej doświadczeniem osób starszych.

Z pewnością, czasy promujące młodość mają jeszcze więcej zalet i przynoszą pozytywne zjawiska ludziom starszym, ponieważ związane są z koniecznością ciągłej adaptacji do nich. Stała aktywność powoduje, iż seniorzy częściej stają się uczestnikami przestrzeni publicznej, są świadomymi swoich praw konsumentami, wolno, ale stają się również odbiorcami technologii informacyjnych. Korzystają z Internetu, e-sklepów, e-banków, czy e-edukacji. Rodzi się jednak wątpliwość, czy w sytuacji braku możliwości adaptacji do wspomnianych osiągnięć i zjawisk współczesności, życie ludzi starszych w kulturze popularnej, zdominowanej przez młodość, energię i tempo zmian, nie jest narażone na określone zagrożenia i negatywne konsekwencje? Jakie zatem trudności i niepokoje przynosi ludziom starszym obecny wiek XXI?

Juwenalizacja – niekorzyści dla starości

W dobie kultu młodości ludzie starsi ciągle muszą udowadniać, że są tak samo wartościowi, jak młodsze pokolenia. Jest to związane z codziennymi przejawami dyskryminacji ze względu na wiek, w różnych przestrzeniach życia społecznego. Problem ten został już dobrze zdiagnozowany i opisany w literaturze gerontologicznej²⁰. Dyskryminacja ludzi starszych

¹⁹ M. Smyrska, *Wika – 73-letnia didżejka*, „Polityka”, 2012, nr 27, s. 102.

²⁰ B. Tokarz (red.), *Stop dyskryminacji ze względu na wiek?* Warszawa 2005; R. Ko-

jest niewątpliwie poważnym problemem społecznym; można ją spotkać w organizacji przestrzeni publicznej, niedostosowanej do osób starszych, niepełnosprawnych, w służbie zdrowia, gdy przy doborze diagnostyki i leczenia lekarz kieruje się wyłącznie wiekiem pacjenta oraz w samym podejściu do chorej, starszej osoby.

Dyskryminacja ze względu na wiek bardzo silnie ujawnia się też na rynku pracy, szczególnie w sytuacjach zatrudnienia, inwestowania w pracowników 50+, czy w sposobie postrzegania starszych pracowników. Przejawy ageizmu świadczą o tym, że trudno być starszym człowiekiem w „zjuwenalizowanym” społeczeństwie. Próby dorównywania młodości podejmowane przez osoby dojrzałe mogą nawet budzić uśmiech młodszego pokolenia. Niestety, taki przymus istnieje często, szczególnie w zawodach narażonych na stały osąd wizerunku. Z pewnością, do takich grup zawodowych, do których starość przychodzi najwcześniej, należą dziennikarze, a jeszcze ściślej dziennikarki, prezenterki, gwiazdy show-biznesu i mediów, politycy, osoby publiczne. Nie bez znaczenia jest też wygląd nauczyciela, wykładowcy, czy sprzedawcy, czyli wszystkich tych, którzy coś prezentują, przekazują, chcą wpływać na innych. W „społeczeństwie somatycznym” nie jest niczym zaskakującym, że atrakcyjność fizyczna, cielesność człowieka często warunkują pozycję w zawodzie. Upływ czasu i pojawiającej się wraz z nim atrakcyjności jest poważnym zagrożeniem dla pozycji społecznej człowieka²¹. Nie zawsze liczy się, niestety, profesjonalizm, a górna granica wieku pozwalająca pokazywać się, bez krytycznych uwag w mediach, ulega obniżaniu i jest przez nie dyktowana oraz przenoszona na wiele obszarów życia. Trzeba jednak zaznaczyć, iż nie tylko wąski rynek pracy, jakim są media, jest miejscem nieprzychylnym dla starszych pracowników. Nie chodzi bowiem tylko o zmieniający się wraz z wiekiem wygląd człowieka, ale o szereg innych cech, które wielokrotnie okazują się dla pracodawcy równoznaczne z brakiem atutów pracownika. Osoby w wieku 50+ postrzegane w stereotypowy sposób to: mało elastyczni, nie znający nowoczesnych technologii, niechętni zmianom, słabi, mało asertywni, niezaradni, niezbyt zdrowi pracownicy. W Polsce traktowani jeszcze dodatkowo jako wizytówka minionych czasów, przesiąknięci poprzednim ustrojem. Przeciwnieństwem osób 50+ jest pokolenie 30-latków, które

nieczna-Woźniak, *Edukacja a zagrożenie dyskryminacją człowieka starszego*, [w:] *Obszary społecznej marginalizacji – niepełnosprawność*, red. J. Rutkowiak, A. Krause, Olsztyn 2009, s. 145-158.

²¹ Patrz: Melosik Z., *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*, Poznań-Toruń 1996.

wchodziło w dorosłe życie już w okresie transformacji i czuje się wolne od błędów pokolenia rodziców. Relacje między generacją -35 i 50+ są również napięte ze względu na odczuwaną potrzebę zmiany pokoleniowej zarówno w miejscach pracy, jak i w życiu politycznym²².

Ta sytuacja napięć jest równocześnie paradoksalna na rynku pracy, z powodu nadchodzącego w najbliższych latach niedoboru osób aktywnych zawodowo. Polityka minionych lat, dająca szansę na wczesną dezaktywację zawodową oraz dodatkowo wyłączenie z rynku pracy po roku 1989 osób uznawanych za „wyuczonych i skażonych” czasami poprzedniego systemu, spowodowała dysproporcję zatrudnionych i emerytów, która jak wskazują prognozy będzie się pogłębiać. Z badań GUS wynika, iż za niespełna 20 lat na polskim rynku pracy osoby powyżej 45. roku życia będą stanowiły prawie połowę populacji osób w wieku produkcyjnym, a około 25% mieszkańców Polski będzie miało powyżej 65 lat²³. W sytuacji tej w minionych latach zostały uruchomione specjalne programy, dzięki którym upowszechniły się takie pojęcia, jak zarządzanie wiekiem, czy zysk z dojrzałości. Te ogólnoeuropejskie czy rodzime programy mają wspierać wzrost gospodarczy w naszym kraju, poprzez utrzymanie, czy wprowadzenie na rynek pracy pracowników dojrzałych wiekowo²⁴. Prowadzone w ramach tych projektów badania wskazują na wiele korzyści wynikających z inwestowania w osoby w średniej, czy późnej fazie dorosłości²⁵. Do zysku z dojrzałości zaliczane są: możliwość udzielania młodszym pracownikom wsparcia społecznego, nastawienie altruistyczne, łatwiejsze kierowanie tymi osobami, przywiązanie i oddanie grupie, kadrze kierowniczej, rozwijanie tradycji firmy, nieangażowanie w swoje intymne problemy współpracowników itp.²⁶

Nieco inny charakter ma zarządzanie wiekiem, które w efekcie prowadzi do tego samego celu, czyli utrzymania na rynku pracy, w przedsiębiorstwach, starszych pracowników i należy do strategii zarządzania różnorodnością.

Jest ono oparte na różnorodnych działaniach z wielu obszarów funkcjonowania firmy, głównie związanych z jej polityką personalną, a jego nadrzędnym celem jest tworzenie środowiska i organizacji pracy przyjaznych pracownikom w każdym wieku i na różnych stanowiskach. Taka polityka uwzględnia potrzeby i możliwości pracownika tak, aby każdy niezależnie od wieku czuł się pozytywnie zmotywowany. Zarządzanie wiekiem to stale rozwijający się zbiór metod inwestowania i pielę-

²² http://www.zysk50plus.pl/storage/fck/file/raport_uwarunkowania_organizacyjne_i_psychologiczne.pdf [dostęp: 1.09.2012].

²³ http://www.stat.gov.pl/gus/5840_648_PLK_HTML.htm

²⁴ Patrz: Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013: http://www.fundusze-europejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf

²⁵ E. Dubas, J. Pyżalski, M. Muszyński, J. Rapuś Pavel (red.), *Wspieranie rozwoju bezrobotnych 50+. Doświadczenia projektu Adults Mentoring*, Łódź 2008.

²⁶ http://www.zysk50plus.pl/storage/fck/file/raport_uwarunkowania_organizacyjne_i_psychologiczne.pdf [dostęp: 1.09.2012].

gnowania kapitału ludzkiego firmy, tak aby praca jednostki, niezależnie od wieku, przynosiła firmie zysk i satysfakcję osobistą²⁷.

Programy mające uzdrowić trudną sytuację osób dojrzałych na rynku pracy są niezmiernie ważne. Niemniej jednak zastanawiające jest to, że doszło do takiego stanu i teraz ludzie dojrzaali wiekowo muszą zostać objęci „specjalną ochroną” oraz być traktowani w odrębny sposób. Z pewnością, ten stan został wywołany wieloma czynnikami, szczególnie tymi o charakterze kulturowym, a w naszym kraju dodatkowo również politycznym. Można więc stwierdzić, że żyjemy w czasach, w których ludzie starsi przy aprobacie kultu młodości muszą być traktowani w sposób szczególny. Słowo szczególny można w tym ujęciu rozpatrywać jako wręcz naznaczający, stygmatyzujący, ponieważ wydziela się osoby, które przekroczyły określony wiek z ogólnie przyjętego równouprawniającego sposobu traktowania. Doświadczenie, wiedza i kapitał osób starszych okazują się przestarzałe, czy wręcz zagrażające funkcjonowaniu ludzi młodszych.

Dyskryminujące traktowanie ludzi starszych można więc zaobserwować w różnych obszarach życia publicznego. Sami seniorzy nie zawsze dostrzegają gorsze ich traktowanie, a może dla własnego lepszego samopoczucia starają się o nim nie myśleć? Być może też przyjmują teorię wyłączenia jako naturalną i jedyną uzasadnioną koncepcję funkcjonowania człowieka starszego i wtedy nie czują tej pretensji, że czasy w których żyją to czasy „przymusu bycia i pozostawania młodym”, niezależnie od metrykalnego wieku i samopoczucia.

Zakończenie

W swoim artykule w sposób celowy zastosowałam podział korzyści i niekorzyści wynikający z czasów promujących młodość i podjęłam próbę ich porządkowania. Staralam się pokazać, że mimo kultu młodości, ludzie starsi często odnajdują się w obecnej rzeczywistości i potrafią z niej korzystać. Ponadto, niektóre zjawiska dotyczące życia ludzi starszych w kulturze popularnej można postrzegać z różnych perspektyw i wówczas wydają się ambiwalentne, trudne do zaklasyfikowania jako korzystne bądź niekorzystne dla nich.

Konkluzja wynikająca z dokonanej analizy może być następująca. Współcześnie wszędzie tam, gdzie starzenie się i starość nie mogą „pozostać sobą”, pojawia się sygnał o zagrożeniu, że nie są one traktowane w sposób naturalny. Wówczas ludzie starsi zagrożeni są dyskryminacją.

²⁷ <http://www.een.org.pl/index.php/Dzialalnosc-gospodarcza-i-uslugi-w-krajach-UE/articles/efektywne-zarzadzanie-wiekami.html> [dostęp: 8.09.2009].

Użycie w tytule określenia „odmłodzona” starość w cudzysłowie było również zabiegiem celowym, ponieważ jak wiadomo starość odmłodzić nie można, zegar odmierza czas biegnący tylko w jedną stronę, a jeśli ktoś próbuje go zatrzymać, czy wręcz odwrócić jego kierunek, to najprawdopodobniej osiągnie tylko krótkotrwałą, najczęściej zewnętrzny efekt, czy wręcz uzyska karykaturalną postać starości. „Prowadzimy nierówną walkę z czasem i widać to na każdym kroku: ambicją matki jest ubranie się w strój swojej córki, ojciec nosi tenisówki do garnituru”²⁸. Pojawił się nowy termin – youthaholizm, czyli uzależnienie od zabiegów pozwalających na zatrzymanie oznak starzenia się: odsysanie tłuszczu, wstrzykiwanie botoksu, wyczerpujące treningi, które nadają podstawowy sens ludzkiej egzystencji.

Inspirującym do myślenia przykładem, pokazującym swoistą ucieczkę przed czasem, może być doświadczenie opisane przez Katarzynę Kolibabską. Wyniosła je z badań i kontaktów z seniorami w domu dziennego pobytu, w którym starość „przybiera maski”, a seniorzy i ich personel używają zamiast pojęcia człowiek stary czy senior określenia „Bywalec”.

Pośród opisywanych tu ludzi starszych, na ogół nie ma miejsca na jawność, na odsłanianie się. Zrzucenie maski obnaży przykrą prawdę o starości. Przez ukazywanie siebie jako Bywalców mogą oni z jednej strony zapomnieć, że są samotni na co dzień (że nie mają rodziny, czy mieszkają sami), ale też przybierają pozę osób, które nie muszą się o nic troszczyć, które są niezależne – w ten sposób odsuwają od siebie tę nieprzyjemną część ostatniego okresu życia – życie w samotności²⁹.

Autorka artykułu działania związane z zachowaniem, ubieraniem, językiem, poruszaniem się „Bywalców”, mające maskować ich wiek i pozycję społeczną, nazywa (cytując W. Gombrowicza) „upupiającymi” strategiami, kojarzącymi się z działaniem ludzi młodych. Seniorzy robią to wszystko po to, by wpisać się w kulturę młodości, trwać w niej niezależnie od wieku.

Podsumowując, warto podkreślić, że starość jest ostatnią rozwojową fazą życia człowieka i warto ten czas przeznaczyć na satysfakcjonujące zajęcia. Próg starości najczęściej określany jest subiektywnie, a starzenie się to zjawisko, które towarzyszy człowiekowi przez większą część życia. Czasu nie można zatrzymać, ale warto jednak próbować przeobrazić to, co poddaje się zmianie, aby późnej dorosłości nie uznać za okres stracony, nawet gdy wokół promuje się młodość. Ewolucji powinien podlegać sposób myślenia ludzi na temat starości. Wydaje się to trudne, ale możliwe na drodze szeroko prowadzonej edukacji gerontologicznej. Mówienie

²⁸ E. Winnicka, *Jak pogodzić się z upływem czasu w świecie, który nie akceptuje starości*, „Poradnik Psychologiczny Polityki”, 2012, nr 2, s. 68.

²⁹ K. Kolibabska, *Trwanie w młodości. Strategie odmładzające stosowane przez ludzi starszych z warszawskiego centrum usług socjalnych*, [w:] *Patrzac na starość*, red. H. Jakubowska, A. Raciniewska, Ł. Rogowski, Poznań 2009, s. 52.

o problemach starzenia się i starości w sposób otwarty oraz prawdziwy, pokazujący wszystkie ich oblicza, zarówno te, które mogą przerażać, jak i te, które napawają optymizmem, wydają się istotną strategią waloryzacji i próby równouprawnienia starości. Z pewnością, nie jest to proces łatwy i krótkoterminowy, ale nie jest pozbawiony sensu tak dla podmiotu, jak i społeczeństwa, które wkrótce będzie musiało zmierzyć się z życiem w bliskim i licznym „towarzystwie” osób starszych. Ważną rolę w edukacji ludzi młodych nadal pełni rodzina i szkoła, ale żyjąc w świecie globalnym, z przesunięciem socjalizacyjnym, silniej można wykorzystać jego podstawowe narzędzia, jakimi są media i łatwy dostęp do nich. Być może, połączenie tradycyjnych dróg edukacji z wirtualną ich wersją, atrakcyjniejszą dla młodego odbiorcy, zaowocuje tym, że kiedyś nie będziemy musieli zastanawiać się, czy warto „odmładzać” starość i dlaczego mamy to robić?

BIBLIOGRAFIA

- Błachnio A., *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.
- Cieśla J., *Jak z wiekiem zmieniają się potrzeby i możliwości seksualne*, „Poradnik Psychologiczny Polityki”, 2012, nr 2.
- Czekanowski P., *Społeczne aspekty starzenia się ludności w Polsce. Perspektywa socjologii starości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.
- Czerniawska O., *Trendy rozwojowe w zachowaniu ludzi dorosłych*, [w:] *Wprowadzenie do andragogiki*, red. T. Wujek, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Warszawa 1996.
- Czerniawska O., Juraś-Krawczyk B. (red.), *Podróże jako projekt edukacyjny*, WSHE Łódź 2001.
- Dubas E., Pyżalski J., Muszyński M., Rapuš Pavel J. (red.), *Wspieranie rozwoju bezrobotnych 50+. Doświadczenia projektu Adults Mentoring*, Łódź 2008.
- Dziuban A., *Społeczny obraz starości i postrzeganie własnego ciała w procesie starzenia się. Przegląd piśmiennictwa*, Gerontologia Polska, 2010, t. 18, nr 3.
- Gajewski Ł., *Prosumpcja – praktyki konsumenckiej innowacyjności*, e-mentor, 2009, nr 2.
- Halicki J., *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2010.
- Kolibabska K., *Trwanie w młodości. Strategie odmładzające stosowane przez ludzi starszych z warszawskiego centrum usług socjalnych*, [w:] *Patrząc na starość*, red. H. Jakubowska, A. Raciniewska, Ł. Rogowski, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.
- Konieczna-Woźniak R., *Adaptacja do starości w czasach promujących młodość*, [w:] *Adaptacja w przebiegu życia jednostki*, red. R. Michalak, Wyższa Szkoła Zawodowa „Kadry dla Europy”, Poznań 2010.

- Konieczna-Woźniak R., *Edukacja a zagrożenie dyskryminacją człowieka starszego* [w:] *Obszary społecznej marginalizacji – niepełnosprawność*, red. J. Rutkowiak, A. Krause, Wydawnictwa OSW i P.W. GLOB SKU, Olsztyn 2009.
- Melosik Z., *Ciało jako przedmiot studiów kulturowych*, [w:] *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*, red. A. Gromkowska-Melosik, WSH Leszno, Poznań-Leszno 2007.
- Melosik Z., *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*, Wydawnictwo Edytor, Poznań-Toruń 1996.
- Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 *wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie*, Warszawa 2007.
- Smyrska M., *Wika – 73-letnia didżejka*, „Polityka”, 2012, nr 27.
- Straś-Romanowska M., *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Tokarz B. (red.), *Stop dyskryminacji ze względu na wiek?* Warszawa 2005.
- Winnicka E., *Jak pogodzić się z upływem czasu w świecie, który nie akceptuje starości*, „Poradnik Psychologiczny Polityki”, 2012, nr 2.
- Zych A.A., *Leksykon gerontologii*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Kształcenie dorosłych*, GUS, Warszawa 2009: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_5759_PLK_HTML.htm
- Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf
- Raport o Kapitale Intelektualnym Polski 2008* http://www.swisschamber.pl/pl/act/upl_imp/other_downloads/report_int_capital_poland_polish.pdf
- http://www.stat.gov.pl/gus/5840_648_PLK_HTML.htm
- <http://www.finance.senior.pl/98,0,Emeryt-8211-wazny-konsument,3751.html>
- http://www.zysk50plus.pl/storage/fck/file/raport_uwarunkowania_organizacyjne_i_psychologiczne.pdf
- http://wyborcza.pl/1,99149,7621946,Zycie_bez_miesa_to_nie_zycie.html
- www.een.org.pl
- <http://www.een.org.pl/index.php/Dzialalnosc-gospodarcza-i-uslugi-w-krajach-UE/articles/efektywne-zarzadzanie-wiekami.html>
- www.utw.pl